Epigrafe populare săseşti din zona Bistriţei

Nicolae SABĂU

Cuvinte cheie: Transilvania de Nord, arhitectură, inscripţii, meşteri
Schlagwörter: Nösnerland, Architektur, Inschriften, Baumeister

Dificultatea pătrunderii, a înţelegerii profunde a vieţii unui sat săsesc de odinioară apare explicabilă din partea unui orăşean, în condiţiile în care el nu a făcut parte din această comunitate matricială. Judecata este valabilă credem, chiar şi atunci când au fost efectuate cercetări de durată în acest mediu, cercetări sistematice, temeinice şi laborioase precum acelea concretizate în *Topografia monumentelor din Transilvania (Denkmaltopographie Siebenbürgen)*, proiect ambiţios, de amplă extindere – inventarierea a vizat cele 241 de localităţi săseşti din Transilvania – iniţiat de Consiliul Cultural al Saşilor, care a elaborat proiectul „Documentarea patrimoniului săsesc din Transilvania", finanţat de guvernul federal german pe o perioadă de opt ani (1992-1998). Cele patru „echipe" alcătuite din istorici de artă, istorici, arheologi, arhitecţi, ingineri şi fotografi, au efectuat o documentare sistematică şi ştiinţifică a aşezărilor rurale, a fondului construit de monumente din ţinuturile locuite de germanii din Transilvania. Aceast Inventar al monumentelor din Transilvania a avut drept model ampla documentaţie a „Monumentelor Renaniei", secţiune integrantă a „Topografiei monumentelor Republicii Federale Germania", un corpus editat pe baza listei actualizate de monumente patrimoniale germane. La baza metodologiei de cercetare a corpusului transilvan a stat metoda aplicată, începând cu anul 1977 în Renania-Westfalia dar mai cu seamă sprijinului concret (instructaje) acordat de Thomas Hohn şi dr. Matthias Kitschenberg, o cercetare la monument ce urmărea inventarierea sistematică a patrimoniului cultural, a moştenirilor vernaculare susceptibile de a fi ocrotite de lege. Iată însă că practica pe teren a condus spre o benefică completare a acestei metode, cadrul de investigare fiind mult mai cuprizător luându-se în considerare şi monumentele, bunurile culturale aparţinând celorlalte naţionalităţi transilvănene, românii şi maghiarii care au convieţuit cu populaţia săsească. În egală măsură stăruie însă regretul că o bună parte din materialul adunat nu a fost publicat; sperăm însă că vremuri mai bune, post criza globalizantă, fireşti unei evoluţii ciclice, vor redeştepta interesul faţă de această cercetare şi fişele arhivate la Gundelsheim şi la Institutul de Arheologie şi Istoria Artei al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, vor vedea lumina tiparului, întregind în chip benefic istoria prin cultură şi monument a germanilor din Transilvania.

Una dintre condiţiile reuşitei unei astfel de întreprinderi, percepţia satului aş spune, este că el ar trebui să trăiască în noi sau în orşicare dintre cercetătorii acestuia, aşa după cum bine constata Lucian Blaga în discursul de recepţie în Academia Română (5 iunie 1937), intitulat *Elogiul satului românesc*[1]. În cadrul temei date suntem convinşi că filosoful din Lancrăm, bun explorator al sufletului şi a gândirii germanilor, ar fi putut să exprime, *mutatis mutandis* şi un elogiu al satului săsesc, cunoscut de altminteri foarte bine de eruditul profesor transilvan.

Neavând în memoria mea amintiri trăite, fenomene petrecute acolo sau percepţia orizonturilor satului săsesc voi aborda aceste entităţi indirect cu ajutorul unor secvenţe „mărturisitoare" cu iz cronicăresc alcătuitoare a „stratului specific" creatorilor culturii rurale a germanilor transilvăneni, în care făuritorul încearcă să-şi depăşească anonimatul printr-o benefică personalizare, prin acele „determinante stilistice" ale

1 Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*, în „Discursuri de recepţie la Academia română", Ediţie îngrijită de Octav Păun şi Antoaneta Tănăsescu. Prefaţă de Octav Păun. Documentar de Antoaneta Tănăsescu, Editura Albatros, Bucureşti, 1980, pp. 250-251.

Nicolae Sabău
Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca
e-mail: nicolaesabau@personal.ro

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

vieţii individuale ordonate în cutume severe de colectivitate (vecinătăţile rurale). Exemplul care ne sprijină afirmaţia îl vom găsi în scurtele istorii familiale locale săpate în chip invariabil pe grinzile aparente ale tavanelor din lemn, pe traversele ce încoronează porţile carosabile, în nişele frontoanelor sau chiar pe hornurile şi pe cadrul luminatoarelor din tablă a caselor din satele săseşti bistriţene din *Nösnerland*-ul de odinioară.

Cu siguranţă, asemenea unui sat românesc sau unei aşezări ungureşti şi satul săsesc îşi revendică o matrice stilistică bine conturată, un apriori stilistic ce reprezintă însăşi matca unei culturi populare bine definită. Se admite însă că nivelul şi posibilităţile stilistice proprii sufletului german, detectabil între popoarele europene, se remarcă prin puterea creaţiei durabile, a talentului, a devoţiunii şi dăruirii faţă de muncă, la care se adaugă acel cultivat *habitus vital*, trăsături care au condus şi au facilitat realizarea unor opere remarcabile precum sunt cunoscutele biserici fortificate, cetăţile săteşti, arhitectura civilă şi „industrial" rurală a germanilor din Transilvania. Valenţele şi voinţa culturală a saşilor se traduc printr-o arhitectură diferită de aceea a satelor româneşti şi maghiare, am fi tentaţi să o considerăm aproape protourbană. Organizarea satelor săseşti este întotdeauna identică, în cea mai bună parte, desenul, aspectul şi dispoziţia parcelelor coboară mult în timp reflectând o puternică tradiţie a vechilor colonişti. Casa de locuit, la cele mai vechi aşezări e dezvoltată în profunzimea parcelei având faţada îngustă spre uliţă, la edificiile mai noi dezvoltarea se face pe lăţimea parcelei, faţada principală fiind paralelă cu aliniamentul străzii. Aşadar, funcţie de diferitele epoci dar şi de zone, faţadele alungite sau mai scurte se situează la stradă. Faţada scurtă trădează o dezvoltare a clădirii în profunzimea parcelei, în vreme ce faţada lungă pune în valoare o parcelă mai generoasă în aliniamentul străzii. Curtea poate fi dezvoltată în spate dar şi în flancul casei, un spaţiu privat, exclusivist, ferit de privirea străinilor dar şi a celorlalţi membrii ai comunităţii locale, obturată de zidul aflat în prelungirea faţadei principale, în care au fost practicate porţile carosabilă şi pietonală. Anexele sunt bine distribuite, spatele gospodărie fiind întotdeauna protejat împotriva animalelor sălbatice sau a eventualilor intruşi de hambarul masiv edificat din piatră sau cărămidă, mai rar exclusiv din lemn. Faţadele caselor dezvăluie un exersat gust artistic, îngrijite, uneori la nivel decorativ translând, începând cu secolul al XIX-lea, mai mult spre cele de aspect urban decât rural. Acoperişul iniţial, obiectivele aflate în picioare în epoca cercetatării noastre au acel „**Giebel**", materialul învelitor fiind ţigla solz. Spaţiul interior în zonele bistriţene e delimitat de obicei în trei încăperi (***Fedăstăuş, Leif, Handăştăuş***); există însă şi o cămara de alimente în spatele casei, apoi beciul (***Kallăr***) plasat uneori sub încăperea de la stradă, cu accesul de aici, alteori cu intrare dinspre curte şi prispă, târnaţul (***Haast, Hauăl***), acesta orientat spre curte dar în unele aşezări bistriţene şi spre stradă, fiind marcată de stâlpi din lemn (**Feisst**). Accesul obişnuit în Fedăstăuş se face dinspre uliţă şi din Leif; în Leif se intră dinspre curte iar în Handăştăuş se accede din Leif. Urcarea în pod se face din Leif iar comunicarea cu prispa (**Haast**) dinspre uliţă şi dinspre curte. Desigur, în funcţie de starea materială a proprietarului casa are mai multe sau mai puţine dintre aceste încăperi tradiţionale. În unele sate bistriţene din ansamblul gospodăriei făceau parte şopronul (**Şopn**), plasat în prelungirea casei şi alipit unei construcţii anexe mai complexă, cu Fânar (**Firtl**), şură (**Şaier**), grajd (**Ştool**) cu care forma un unghi drept. Coteţele (**Şvainstool und Hennestool**) erau construite separat faţă în faţă cu casa. În perimetrul parcelei, la unele gospodării există şi fântâna (**Broan**). Curtea casei (**Hoof**) prezenta suprafeţe variabile, de la un perimetru mai mare la unul mai mic, funcţie de mărimea şi suprafaţa generală a aşezării şi a parcelărilor familiale (de la 10 m la mai mult de 20 m).

Înclinarea, propensiunea spre durabilitate şi util apare ca o specificitate de necontestat a realizărilor menţionate. Această matcă stilistică reprezintă o realitate constantă. Actul creaţiei rurale în cazul saşilor refuză anonimatul, inscripţiile voit şi conştient marcate în aproape fiecare dintre aceste unităţi construite se înşiruie precum nişte monade ce contribuie la alcătuirea şi desluşirea lumii rurale. Toate aceste valenţe programatice care stau la baza alcătuirii satului săsesc sunt rareori tulburate de vreo undă de lirism gratuit. Poate o anume sensibilitate sufletească, solidară cu un evident simţ al măsurii, al unei rânduieli democratice, de lăudabilă comuniune familială poate fi desluşit în conţinutul acestor inscripţii, unde, aproape de fiecare dată numelui proprietarului îi este asociat şi cel al soţiei. Vom fi părtaşii unui *vademecum* ce înregistrează onomastici ale unor familii săseşti din ţinutul bistriţean, raportul dintre omul pios şi Dumnezeu, conştientizarea forţei Lui şi convingerea reuşitei în orşicare sector el existenţei noastre efemere prin credinţă şi prin muncă, relaţia pozitivă dintre nucleul familial şi comunitate, benefică pentru succesul şi progresul acesteia, elogiul prieteniei dar şi al hărniciei, calea cea mai sigură spre realizări durabile aşa precum au fost şi încă mai sunt exemplele de arhitectură rurală din zidărie, de o frumuseţe şi o trănicie care a înfruntat secolele.

Nu vom stărui mai mult decât am făcut-o asupra organizării acestor gospodării, nu vom fi preocupaţi de analiza planimetriei şi elevaţiei, a şarpantelor şi anexelor acestor case dezvoltate funcţie de planuri simple

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

patrate sau rectangulare la edificiile mai vechi, apoi la planuri în forma literei L la imobilele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Vom lăsa de-o parte plăcerea descrierii ornamentelor acestor faţade care, chiar dacă cu ceva întârziere, au înregistrat gustul, moda decoraţiunilor edificiilor orăşeneşti, desigur la un nivel mai puţin elaborat dar de un evident pitoresc, de la limbajul baroc tardiv şi neoclasicizant la cel romantic sau de la maniera eclectică la elemente ale *Jugendstil*-ului reinterpretat. Vom privi frontoanele acestor case, vom urca scările pridvoarelor intrând în încăperile generoase şi în semi-întunericul ce le învăluie vom încerca să descifrăm inscripţiile patinate de vreme, mărturii emoţionante ale acelora care au însufleţit aceste construcţii. Periplul nostru va fi unul selectiv abordat într-o succesiune alfabetică a localităţilor şi nu cronologică a epigrafelor, metodă specifică inventarierii patrimoniului cultural existent. Cercetările din localităţile săseşti bistriţene au identificat, în accepţiunea temei propuse, cât se poate de exhaustiv, inscripţiile păstrate într-un număr important din aceste case (mai mult de 400), evidenţiind conţinutul acestora, de la cele mai simple de aspect genealogic, cu numele proprietarilor, anii edificării imobilelor – cele mai vechi date sunt cele ale unor case din **Ghinda, casa Klein, 1777, Dumitra, 1779** şi **Unirea, casa Alnsler şi Daniel Seidel, 1794** - sau anii repetatelor refaceri a clădirilor, la epigrafele *ex voto*, mai pretenţioase închinate Lui Dumnezeu, Lui Iisus Hristos şi Sf.-tei Treimi, drept protectori a căminului şi a credincioşilor, supremi sprijinitori în activităţile constructive, la care se adaugă şi o serie inscripţii inspirate din lirica satului, poezii populare cu referinţă la viaţa de fiecare zi a comunităţii, punctată de momente de bucurie şi satisfacţie, răsplată a muncii împlinite, de elogiu a prieteniei, de suferinţă şi tristeţe pricinuite de războaie, inundaţii, incendii sau molime. Excepţionale în importanţa lor sunt epigrafele ce consemnează numele meşterilor constructori, zidari, dulgheri, pictori-desenatori şi turnători de clopote, detalii cu totul inedite în literatura de specialitate, adevărate documente „scrise" – „incizate" – care îmbogăţesc repertoriul meşterilor transilvăneni din secolele XVIII-XX, contrazicând prejudecata că aceşti meseriaşi ar fi aparţinut doar mediului corporatist urban. Fireşte, cei mai mulţi au fost meşterii zidari (***maurer meister***), precum **Dominic** la Crainimăt, **Michael Poschner** la Dumitra, **Michael Roth** la Ghinda în 1797, **Ignat Sabo** la Monariu în 1862, **Joseph Pfeffer** (***Baumeister***) la Petriş între 1820-1822 şi un **maurer meister G. M**, în anul 1903, **Johann Mischutz** la Posmuş, **Johann Alsner Maurer Meister aus Pintak** la Sigmir în 1857, **F. Weitgartner** la Moruţ în 1867 (turnul bisericii) şi **Samuel From** la Viile Tecii în 1912. Între maeştrii pietrari epigrafele consemnează pe **Petrus Orrosz** la Petriş în anul 1822, **Johann Lutsch Steinmetz** la Slătiniţa (cimitir), 1897 şi 1915, **Stephan Nedezki Steinmetz** la Slătiniţa (cimitir) în 1907 şi în acelaşi an, **Walter Schuster Bistriţeanul** la Chiraleş (amvonul bisericii ev.). Dintre dulgheri menţionăm pe maestrul **Johann Dorfias Holzmeister** la Sigmir în 1857 (casa nr. 124). Cu totul inedită este menţionarea acelui **Johann Schuster Blumen und Buchstaben** la Sigmir în anul 1857 (casa nr. 124). Pe parcursul secolului al XIX-lea, câţiva dintre preoţii bisericilor ev. bistriţene s-au adresat celei mai importante turnătorii de clopote din Transilvania, aceea a familiei **Andraschovschi** din Cluj, maeştrii campanari imigraţi din Brünn, Brno-ul morav, în Claudiopolisul anului 1779[2], cei care prin măestria artei lor au depăşit datul formal-decorativ al unor asemenea piese înzestrându-le cu harul angelic al muzicii divine ce reverberează impresionant şi astăzi precum odinioară din clopotniţele bisercilor catolice (Cluj, biserica minorită, 1779, biserica piaristă, 1798, 1800, Gherla, biserica arm.-cat, 1807; Cluj, biserica Sf. Mihail, 1818), reformate (Cluj, 1799), unitariene (Vălenii de Arieş, 1784, Cluj, 1796), ortodoxe (Macău, acum la Straja/Cluj, 1885), greco-catolice şi evanghelice (Cluj, 1818) din toată Tansilvania. **Daniel** şi **Efraim Andraschovski** vor turna în anul 1821 clopotele bisericilor ev., din Sîniacob şi Sângiorzu Nou iar în 1836 cel al bisericii ev. din Crainimăt, epigraful consemnând numele lui **Daniel** şi **Johann Andraschovski**. Celui din urmă maestru îi aparţin şi clopotele bisericilor ev., din Albeştii Bistriţei (1849), Tărpiu (1850), Petriş (1855) şi Sigmir (1860) iar în 1865 **Johann** şi **Efraim** realizau clopotele bisericilor ev. din Arcalia şi Budacu de Jos. Lucrări de o calitate remarcabilă inscripţionate şi înfrumuseţate cu reliefuri figurative şi ornamente vegetal-florale.

Irreparabile tempus, iată că au trecut aproape două decenii de la explorare sistematică a celor 36 de localităţi săseşti bistriţene, constatare ce naşte întrebarea firească a fiecăruia dintre cei angrenaţi în această acţiune, oare câte dintre mărturiile cercetate odinioară au mai supravieţuit până astăzi? Întrebare care dincolo de nostalgia unui timp îmbogaţit de atâtea noutăţi artistice e împovărată de o anume temere, bazată de altminteri pe experienţa muncii de teren, aceea a dispariţiei iremediabile a unor remarcabile mărturii ale habitatului săsesc investigat.

2 B. Nagy Margit, *Reneszans és barokk Erdélyben. Művészettörténete tanulmányok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970, pp. 295-296.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

În **Albeştii Bistriţei** (Weiβkirch), satul dezvoltat la baza dealului pe care se ridică biserica ev. neogotică (1851-1875), memoria contributivă a comunităţii e marcată de epigraful clopotului mic ce consemnează donatorii şi maestrul artefactului:

DEVS CONCEDE PRAECES QVORUM ANIMO HVJUS SONV
SVSCITATVR AEDIF, PAST. G. LIEB DIE 30 NOVEMBER. 1849
J. VEBERHAN. M. SCHNEIDER. G. REIDMAN. MI. SCHU. GOSS MICH
JOHANN ANDRASCHOFSKI IN KLAVSENBVRG.

Aceluiaşi atelier clujean i se datorează şi clopotul mare al bisericii ev (azi ortodoxă) din **Arcalia** (Kallesdorf), piesă remarcabilă prevăzută cu opt anse de prindere decorate cu protome şi următoarea inscripţie comemorativă:

*Mit meiner 378 järigen kleinern Gefährtin, welche den Brand von Jahre 1803 hier glücklich bestanden, habe ich in Freud und Leid der ev. Luth. Gemeide A.B. zu Kallesdorf 51 Jahre lang gedient. Nach dem Grossen Feuer von Gottes meinen Dienst, jedoch nachdem ich mit meiner kleinen Gefährtin am 10. Januar 1865 durch **Johann und Efraim Andraschovscki aus Klausenburg** in eine gegossen wurde"*[3].

Din aceeaşi perioadă datează clopotul bisericii ev. (azi biserică ort.) din **Budacu de Jos** (Deutsch-Budak), operă a aceleaşi maeştrii turnătorii Andraschofski, cu inscripţia parţial lizibilă. Patrimoniului rural mai vechi al localităţii îi aparţine edificiul (Nr. 149) ridicat în perimetrul sud-estic al pieţii satului şi al bisericii ev., casă ce păstrează pe una dintre grinzile tavanului inscripţia comemorativă: *Erbaut ist dieβes Haus von Mat(h) ias Lyner im Jahre 1827 den 5ten May.* După un deceniu în aceeaşi zonă, familia Hoffgraeff şi-a ridicat casa de plan asemănător (Nr. 148). Inscripţia cu conţinut veterotestamentar se încheie cu precizarea: *Erbaut v(on) G(e)or(g) Hoff(graeff)... 1837 und Johann Hoffgraf.* Unele epigrafe reprezintă adevărate radiografii ce marchează etapelor constructive ale edificiului, precum acela de la nr. 151: *AUS HAND UND STEIN IST DIESES HAUS 1805 ERBAUT/ ZUM ERSTEN RENOVIERT 1831, WIE JEDER ES SCHAUT/ ZUM ZWEITEN NACHTRÄGLICH VON PETRUS BÖHM... RENOVIERT.*

Biserica ev., din **Chiraleş** (Kirieleis), construcţie neogotică ridicată pe latura estică a străzii Principale, la poalele Dealului Bungăr conservă câtea inscripţii comemorative, între care aceea votivă: *Zur Ehre Gottes erbaut im Jahre 1907. Bezirks Dekan Daniel Csalner, Ortspfarrer Martin Schneider, Curator Johan(n) Anders ev. alt Kirchen Vater Georg Zinz, Eva Jung k. Vater, Georg Wachter Lonc, Presbyter, Martin Ungar Orts Richter, Georg Weber Muller, Georg Weber Cristina, Johann Rauch asist. Martin Anders k. Gyrko.* Numele aceluiaşi preot Martin Schneider este menţionat şi pe amvonul neogotic din piatră realizat **de maestrul pietrar „Walter Schuster Bistritz".** De aspect inedit este cristelniţa lăcaşului cu piciorul de piatră reprezentând trei delfini, sculpturi ce făceau parte din instalaţia unei fântâni arteziene. Cei trei delfini dispuşi cu gurile în sus sprijină o placă masivă din piatră pe care a fost fixat vasul pentru botez. Pe cantul plăcii este pictată inscripţia:

„D O N A V I T C(omes) L(udovicus) B(ethlen) 1847"

Vasul de botez, octogonal, săpat în piatră este o donaţie, după cum consemnează inscripţia, a Ecaterinei Weber din anul 1909[4].

În biserica ev. (actual ort.) fortificată din **Crainimăt** (Baierdorf), edificiu ce conservă elemente formal-decorative specifice sfârşitului de secol XV mai pot fi citite o serie de inscripţii comemorative din secolele XVIII si XIX, între care epigraful de pe dosul altarului (1701) înscris în timpul preotului Michael Gross dar mai cu seamă epigraful de pe clopotul lăcaşului menţionând pe cei mai de seamă oameni ai aşezării:

FATA HOMINUM TVRI AB ARTA MORTALIBVS RENVNCIO LINGUA AHENA. SVB PAST. MICH. MÜHLER. JUD. MART. MÜESSEL. JURAT. GEORG MÜESSER. MART. HANEG. JOH. REIDEL. MICH. HANNER. GHET. JOH. MÜESSEL. AEDIT PAUL MÜESSEL. HET. PET. GLOSS. ANNO 1836.

FVDIT JOHANN ET DANIEL ANDRASCHOVSCHI IN KLAVDIOPOLI.

Pe grinzile fasonate aflate în două dintre cele trei încăperi podite ale casei cu nr. 30-31 ridicată pe o parcel de colţ se păstrează următoarele inscripţii:

---

3 Nicolae Sabău, *Topografia monumentelor din Transilvania, jud. Bistriţa-Năsăud. Arcalia* (mss.). Fişa patrimoniu mobil

4 „Geschenk von Katarina Weber Andenken an ihre Eltern Joh.(ann) Weber u.(nd) Maria Weber H.(aus) nr. 81. 1909".

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

DIESES HAUS WURDE ERBAUT IM JAHR 1899 – decor floral incizat – *1 APRIL DURCH MICHAEL MÜLLER UND SEINER FRAU KATHARINA MÜLLER GEB. HANNECK.*

ICH HERR, SEGNE DIESES HAUS, DIE DA GEHEN EIN UND AUS, LAß ES STEHEN AUCH VIEL JAHR VOR UNGLÜCK UND FEUER BEWAHR; VEREINT KRAFT, DIE GROßES SCHAFFT HAT GOTT GETRAUT UND MICH GEBAUT (...).

Casa de la nr. 32 ce păstrează în încăperea de mijloc o elaborată boltă *a vela* are în una dintre camerele tăvănite o frumoasă inscripţie săpată pe grinda fasonată, un adevărat elgoiu al prieteniei:

EIN TREUER FREUND LIEBET MEHR UND STEHET BESSER ZEIT DENN EIN BRUDER. ERBAUT VON JOHANN HANECK HAUS 2/4 126.

Un aspect asemănător (plan rectangular cu o încăpere boltit şi două tăvănite) îl are şi casa cu nr. 95. Epigraful cu o incizie elegantă consemnează împlinirea acestui efort edilitar sub ocrotirea Domnului:

DIESES HAUS IN GOTTES HAND JOHAN(N) BIDNER DER WIRD GENANNT GOTT SEGNE DIE DA GEHEN EIN UND AUS GOTT SEGNE DIESES NEUERBAUTES HAUS AN(N)O 1875 DEN 20 ten APRIL.

Aceleaşi lăudabile strădanii constructive aparţin şi casele (nr. 95 şi 141) Martin Hanek şi Georg Hanek ridicate în 1889[5], respectiv 1896. Epigraful săpat pe grinda fasonată ce sprijină tavanul de la a doua casă consemnează şi numele **maestrului constructor Domenic** (?)[6].

Dintre inscripţiile pezente în casele din localitatea **Dipşa** (Dürrbach) ne-am oprit la aceea de la nr. 45, edificiu ridicat în partea sud-vestică a bisericii ev (azi ort.) din perioada goticului târziu şi la sud de pârâul Dipşa. Inscripţia e încadrată de frumoase motive florale:

ERBAUT DURCH MICHAEL BEHRENDT(?) UND ***MICHAEL POSCHNER***
BAUMEISTER *IM JAHRE 1861. GOTTES SEGEN IM MEIN HAUS.*

Dintre numeroasele inscripţii care particularizează şi datează casele din satul **Dorolea** (Klenbistritz) consemnăm doar câteva, între care aceea de la frumosul edificiu (nr. 38) aflat în zona centrală a aşezării, la sud de pârâul lui Tănase: *Dieses Hausiest erbaut worden durch Michael Bertler (?) den 7ten Juni 1865;* casa Penteker (nr. 51) cu epigraf din 1864, casa Michael şi Katharina Groh din 1830, casa (nr. 69) Johann şi Maria Lang din 1866, casa Michael Bogner şi Johann Penseler ridicată în 1861, apoi aceea de la nr. 168 la care pe cinci dintre grinzile fasonate ale tavanului au fost săpate frumoase motive vegetale şi florale iar pe a şasea inscripţia comemorativă, parţial lizibilă, încadrată de motive florale. „... *Gottes Gnad und Segen, ward es uns daran gelegen, dieses Haus hier zu erbaun Johann... und Andreas Bertlef haben es erbaut am 1 May im Jahr 1876".* Fragmentară e şi inscripţia de la casa cu nr. 183, *Dieses Haus ist erbaut worden Mich. Mathias und Andreas... den 7ten May 1866.*

Inexplicabil este numărul redus de epigrafe într-o localitate bogată precum **Dumitra** (Mettersdorf), chiar şi atunci când însemnele memoriei există ele nu sunt dezvoltate în adagii semnificative, rezumându-se doar la numele proprietarului şi anul edificării clădirii[7]; de ex. casa de pe parcela de colţ din vecintatea casei penticostale (fără număr), unde apar iniţialele H.B şi anul 1898, casa nr. 279, *Jahr Christi 1857 den 15 May,* la nr. 338 incizată data *ANO 1877,* La Nr. 481, ***(M)ICHAEL WEIS ANNO 1779***, aceasta numărându-se între cele mai vechi inscripţii de datare şi proprietate din zonele rurale bistriţene. Câteva epigrafe aduc unele precizări, precum acela din casa cu nr. 577, *ANO 1840 DER SOHN JOHANN ZIN* sau inscripţia de la 313, *„1884... Georg Dallmendt (?). Dieses Hauß wurde erbaut in Jahre 1888... Haus Nr. 203.*

Doar câteva inscripţii memorează numele proprietarilor datând totodată exact construcţiile din localitatea **Dumitriţa** (Waltersdorf). Astfel, pe o grindă a casei cu nr. 47 de pe Uliţa de Sus poate fi citit epigraful: *WIE HOCH WÄHR ICH BEGLÜCKT WENN MICH KERN... DER ERDEN DRÜKT... ERBAUT DURCH STEFAN UND MARIA BÖHM 1919.* Foarte rar epigrafele sunt săpate şi pe grinzile acoperişului porţii carosabile, precum aceea de la gospodăria de pe Uliţa Mare, nr. 54: *ERBAUT DURCH GEORG UND CATHARINA MENDEL 1897.* Inscripţia de la nr. 86 e incizată pe grinda unei dintre cele trei încăperi ale casei: *„Erbaut im Jahr 1883 durch Martin Horeth"* la fel şi însemnarea de la nr. 115, *„Erbauth durch Johann Tautsch im Jahre 1903".*

O atenţie specială merită casa cu nr. 83 de pe Uliţa Mare din mica localitate colinară **Ghinda** (Windau), aflată în zona vestică a aşezării la nord de pârâul Ghinda, cu o exemplară propensiune pentru exerciţiul epigrafelor.

---

5 *Dieses Haus wurde erbaut durch den Martin Haneck im Jahr 1889* (Nicolae Sabău, *Topografia monumentelor...*, Inventariere, Crainimăt.

6 *Erbaut durch Georg Haneck im Jahr 1896 den 23 ten März. Mestere Domenic* (Ibidem).

7 Au fost cercetate cca. 40 de gospodării.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Edificiul, de plan rectangular, menţionat a înregistrat de-a lungul anilor repetate refaceri, începuturile sale însă sunt certificate de epigraful păstrat pe o grindă masivă din beci. Inscripţia votivă încadrată de un decor geometric şi floral consemnează numele proprietarului şi anul edificării:

... KLEIN. ANNO 1·7·7·7 DIE I NOVEMBER.

O seamă de inscripţiile de la sfârşitul secolului al XIX-lea sunt redactate cu caractere gotice, precum aceea de la nr. 85: *Erbaut durch Johann Czellner am 4ten Mai. ANNO 1891*. Pe aceeaşi stradă, pe o parcelă în pantă uşoară aflată în vecinătatea nord vestică a bisericii şi la nord de pârâul Ghinda, există o clădire cu planul în forma literei L construită potrivit inscripţiei incizate pe o grindă în 1862: *ERBAUT DURCH MARTIN KUALES DEN 28ten APRIL 1862*. Un antecesor al aceleaşi familii a ridicat casa de la nr. 87 care, potrivit inscripţiei de pe grinda camerei de mijloc, s-a datorat meşterului zidar Roth: *JOHANNES KUALES T. POSESOR, **MICH.(AEL) ROTH MAVRER MEISTER ANNO d.(omini) 1797***. Un epigraf ulterior, parţial lizibil, a fost săpat pe grinda de mijloc a încăperii estice, o consemnare redactată în caractere gotice prin care e consemnată refacerea clădirii la jumătatea secolului al XIX-lea:

Wir danken Gott der uns gestärkt durch Witwin dieses Haus erbaut.../ Wer dieses... und recht bemerkt Wohl dem der sich auf Gott vertraut. Erbaut durch Maria Kuales den 5 May AN(N)O 1885.

Câteva case realizate în etape succesive, cu planimetria rectangulară sau în forma literei L, cu faţade alungite marcate de mai multe axe de goluri în care intrarea a fost protejată de un mic pridvor sau cu accesul pietonal deschis la extremitatea sud estică, păstrează în interior inscripţiile incizate pe grinzi. La imobilul nr. 118, în prima încăpere, *SIGNER ANA(?)GEB. EINTHORN (?) IM JAHR 1814 DEN 23 MAY* iar în a doua cameră, *ERBAUT DURCH JOHANN SCHULLER UND GEMAHLIN KATHARINA GEB. KUALES IM MAY 1900.*

Herina, localitatea cunoscută prin basilica romanică, exemplu des citat în literatura de specialitate transilvană şi nu numai, nu oferă obişnuitele inscripţii prezente în celelalte localităţi săseşti. Singurele epigrafe sunt cele de pe cloptele lăcaşului, clopotul mijlociu, 1663, clopotul mic, 1664 dar mai cu seamă aceea mai complexă de pe clopotul mare:

DANKEN DEM HERNN DENN ER IST FREUNDLICH
GOTTESS ZUR EHRE GEGOSSEN UNTER DEM KIRCHENRAT
N. WOLFF. PFARRER. FRIEDRICH MÜLLER. CURATOR. M. SCHENKER KIRCHENVATER ANDREAS MAZANEC. 1907.
GEGOSSEN VON ANTON NOVOTNY IN TEMESWAR N. 2525.
ERFINDUNG VON ANTON NOVOTNY.

Un respect pilduitor pentru mărturia istorică a membrilor comunităţii am întâlnit-o şi în casele din satul **Jelna** (Senndorf)[8]. În una dintre acestea (nr. 31), o gospodărie amplă cu planul în forma litere U, poate fi citită o inscripţie, parţial conservată, prin care se consemnează construcţia edificiului:

DER BLEIB BEI UNS DENN Eß WILL ABEND WERDEN/
DIESEß HAUß IST GEBAUT WORDEN DURCH
JOHANN SCHUSTER IM JAHR 1856.

Casa cu nr. 37 aflată în vecinătatea din dreapa a şcolii conservă un mic adagiu incizat pe grinda tavanului uneia dintre camere dar şi numele proprietarului clădirii:

Mög jede trübe Stund entfliehn und Freud mit diesem Haus erblühn. Erbaut durch Johann Eisner Orts Richter. 1865.

Câteva dintre casele localităţii au înregistrat refaceri importante ce au presupus eforturi financiare şi lucrative deloc neglijabile pentru acele vremuri: la nr. 48: *Gebaut und renowiert durch Johann und Sofia Brol... Jahres 1888* şi la 122, *RENOW. IM JAHR 1939 DURCH JOHANN PAKL. MICH(AEL) MAR(TIN) SCHULLER.*

8 Cea mai veche inscripţie a satului este săpată în una din pietrele incintei lăcaşului de cult, 1482, an ce ar ptea să reprerenta data încheieri şantierului de edificare a biusericii gotice, început pe la mijlocul secolului al XV-lea. Pe faţada sudică a turnuluiclopotniţă există următoarele inscripţii: ANNO CHRISTI/ M · D · LX · PLEBA/NO · Ψ GREBIO/ (NE?) STEPH. NIGRO; REN(OVIT)/ ANNO/ 1820; 1901. REN(OVIT) (Corina Popa, *Biserici gotice târzii în jurul Bistriţei*, în „Pagini de veche artă românească", I, Bucureşti, 1970, pp. 300-307; Eadem, *Biserici sală gotice din nordul Transilvaniei*, în „Pagini de veche artă românească", IV, Bucureşti, 1981, p. 24; *Reiseführer Siebenbürgens*, Wort und Welt Verlag Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 63.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Destul de rar pot fi citite epigrafe de datare şi la nivelul şarpantei, pe căpriorii casei, precum aceea fragmentară de la nr. 109: *MICH.... IM JAHR 1894.... ANNO 1823 DIE 26 IUNI...* Cel mai adesea epigrafele reprezintă un fel de *ex voto* închinat Domnului drept mulţumire a ajutorului şi protecţiei oferite în timpul construcţiei edificiului. Inscripţia incizată pe grinda casei nr. 130: *GOTT SEGNE DIESES HAUS UND ALLE DIE HIER GEHN EIN UND AUS. ERBAUT IM JAHR 1903 DURCH GEORG U(ND) KATH(ARINA) SCHÜLLER*, dar şi aceea de la nr. 150, *GOTT SEGNE DIESES HAUS UND DIE DA GEHEN EIN UND AUS JOHANN SCHUSTER IM JAHR 1831 DEN 23 APRILI.* Un conţinut apopiat îl relevă epigraful parţial lizibil de la un iamobil fără număr: *GEORG: KOLES: ALLE DENEN ·DIE MICH(?)KENNEN · GEBE·GOTT WAS SIE MIR GENNENcSANNO 832b DEN ·2E MAIJ* (sic!).

Asemănător cu Herina, **Lechinţa** (Lechnitz), aşezare cunoscută prin viticultura sa aducătoare de câştig ce a condus spre o reală posibilitate de înnoire a patrimoniului arhitectural local şi o anume percepţie şi exersare a frumosului la nivelul faţadelor principale, a rămas datoare în privinţa consemnării unor scurte istorii a satului, locuitorii saşi de odinioară nemanifestând o predilecţie specifică comunităţilor germane spre epigrafele tradiţionale. Dintre numeroasele imobile cercetate doar cel de la nr. 61 a conservat inscripţia ce consemnează proprietarii şi anul edificării casei: *ERBAUT DURCH MICHAEL U(ND) KATH(ARINA) KAMDER(?) IM 4 JAHRES DES WELTKRIEGES 1918.*[9]

Tradiţia epigrafelor este însă relevantă într-o aşezare la fel de prosperă începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, **Livezile** (Jaad). Din fondul foarte generos construit ne-am oprit asupra caselor ce mai păstrau în deceniul nouă al secolului trecut inscripţiile comemorative. Astfel la casa cu nr. 117, ridicată pe o parcelă de colţ (sud-vest) aflată la intersecţia dintre Uliţa Principală şi Uliţa Dorolii se mai păstrează doar un fragment din inscripţia veche:... *Im Jahr... AN(N)O 1834. THOMAS TIL....* Ampla gospodărie de la Nr. 153, ce adăposteşte astăzi o minunată colecţie de artă populară a familiei Rusu, un patrimoniu de aproximativ 30.000 de obiecte de artă populară dar şi vechi utilaje agricole păstrează în frontonul uşii de acces în interior o inscripţie cu numele propietarilor Holzträger, familie importantă în cadrul comunităţii locale: *ERBAUT IM JAHR/ 1914 DURCH SIMON, SOFIA U(ND) MARIA/ HOLZTRÄGER.* Unui alt Holzträger i-a aparţinut edificiul de la nr. 154, ridicat la între 1895-1905, care potrivit mărturiei epigrafului de pe o grindă a tavanului porţii carosabile (*1819, APR. SIMON HOZTRÄGER*) era al vechii case de la începutul secolului al XIX-lea. Din a doua jumătate a aceluiaşi veac datează şi imobilul cu nr. 183, ce mai conservă vechiul şopron din lemn pe stâlpi masivi din piatră având următoarea inscripţie incizată pe o grindă: *ERBAUT DURCH THOMAS FRÜHM IM JAHR: 1888 DEN 1 ten MAY.* Tot pe grinda anexei gospodăreşti a casei cu nr. 189 se mai păstra un fragment de inscripţie din anul *1865* ce consemna doar prenumele propietarilor „*Mich*(ael) *und Georg...*" Un aspect arhitectural deosebit îl prezintă şopronul casei cu nr. 190, datat în anul *1882*, construcţie din lemn, cărămidă şi piatră cu şarpantă înaltă şi fronton triunghiular dar şi cu o frumoasă arcatură marcată de stâlpi din piatră uniţi prin arce semicirculare din zidărie. Edificiul de la nr. 191 cu planul în forma literei L şi faţada principală agrementată de ornamente geometrice, încăperi tăvănite şi beciul boltit păstrează în pavimentul din plăci de granit ce precede scara de acces în imobil inscripţia: *1900 MICHAEL B(O)NER* (?), iniţialele aceluiaşi nume, articulate de frumoase şi sinuoase ornamente vegetale şi geometrice din fier forjat, decorează canaturile din lemn ale porţii pietonale. Epigraful incizat în gotice germane de la casa cu nr. 192 a fost închinat Sf. Treimi protectoare a acestui cămin:

BEWAR DIEß HAUß FÜR HERZELEID D. HEILIGE
DREIEINIGKEIT: DIESES HAUS GEBAUT WORDEN
DURCH THOMAS HOLTZTREGER: 1864.

Un alt epigraf cu caractere gotice parţial lizibil din care se distinge doar anul edificării casei (*1880*) a fost incizat pe grinda unei camere a casei cu nr. 200.

Excepţională în contextul arhitecturii vernaculare săseşti este casa de la nr. 201, monument la care pot fi identificate câteva faze constructive. Beciul generos al imobilului a primit o boltă semicilindrică din cărămidă iar pe o grindă masivă ce uneşte şi ranforsează zidurile spaţiilor alăturate ale pivniţei se mai conservă o inscripţie cu majuscule în limba latină databilă în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea: „... *10 MAY + DOMVS*

9 Biserica gotică (1452) închinată Sf. Bartolomeu mai păstrează pe latura de vest a porţii actuale, într-o nişă, o inscripţie ce consemnează importanta refacere din anul 1772: *NVLLA SALVS BELLO PACE/ TE POSCIMVS OMNES/ RENO(VIT) CVRA RE(VEREN)DI DOMI(NUS)/ PAVL(VS) REGIVS PASTORIS/ IOH. BARTELMES. MAR. CAV./...DERT. GEORG. HANECK./ AEDITORVM AN.(NO) 1772.* (Corina Popa, *Biserici gotice...*, pp. 309-311; Eadem, *Biserici sală...*, pp. 24-27).

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

INCHOATVM EST. Pe o altă grindă din acelaşi beci se mai poate citi doar prenumele *MATH(IAS)*. O soartă mai bună au avut-o epigrafele caselor nr. 203, păstrate integral: *ER BAUT* (sic!) *DURCH ANDREAS STEINER, MICHAEL STEINER, SIMON GIEREFISCHER IM JAHR 1892 DEN 12 MAI*, şi nr. 211, *ERBAUT DURCH DEN MATHIAS ENGLER IM JAHR 1866 DEN 29 JUNI.*

Mai elaborată, inscripţia casei nr. 213 reprezintă un adagiu, un *ex voto* închinat Domnului nostru de un simplu şi modest creştin care nu a fost interesat de eternizarea numelui său: *MAHNE UNS ZUR RECHTEN LINKEN UNS IST GOTT/ IN UNSERS KUMERS* (sic!) *RÄCHTEN IN UNSERER BREND/ IST GOTT IM STURM IM TOD IM GLABE U...ÜBERALL IST GOTT.../ ERBAUT IM JAHRE 1882.*

Inscripţia comemoratrivă a casei nr. 214 a fost incizată pe o grindă a beciului tăvănit: *AUF GOTT UND NICHT AUF MEINEN RATH WILL ICH/ MEINE HILFE BAUEN IM JAHR 1904, APRIL./ JOS(EPH) STEINER; MARIA STEINER.*

Fragmentare sunt epigrafele de la casele nr. 233 („.... *Thomas Göbel gebaut im Jahre 1839*"), nr. 344 (*Andrea Frühn Bauherr im Jahr 1839*), nr. 346 (inscripţie mai amplă, parţial lizibilă având data *1835*), nr. 465 (*Mathias Frühm den 2ten Ian. 1863*), nr. 473 (*1896*), nr. 482 (pe lintelul ancadramentului uşii: *ANDREAS STEINER/ 18 APRIL 1863*, an reluat printr-o incizia pe grinda uneia dintre încăperi), nr. 479 [epigraf deasupra uşii pietonale, *Den 16 ten May durch Michael Frühm u.(nd) Johmos* (?) *Engler 1840*], nr. 492 (*ERBAUT DURCH MATHIAS KLÖSSLER IM JAHR 1862 DEN 1ten MAY/ DER HERR HAT MICH JUGEND AUF VERGRA... UND... und SCHWEREN UNGLÜCKS.... VON MIR ZURUCK...*, nr. 512 („... *UNS ZUR RECHTEN... UNS IST GOTT IN UNSERS RECHTEN IN UNSER FREUD IST GOTT... KEINEN FREUND WIR HABEN... NIEMAND... IST GOTT IM STURM IM TOD IM GRABE UND ÜBERALL IST GOTT BEWAHR GOTT. DIESE WOHNUNG UND SCHU... SEGEN... VON DEINEM HIMMEL... ERBAUT IM JAHR 1866 MAY DEN 28ten.*, nr. 532 (*Ano. 1838*), nr. 540 (*Thomas Streifert, 1923*), nr. 547 („...*MATHIAS MILN... 1814 DEN 10ten MAJ*), nr. 551 (*A. 1846*),

O prezentare critică a epigrafelor şi a aspectelor stilistico-formale ale monumentelor funerare din cimitirele satelor săseşti bistriţene ar constitui subiectul unui volum aparte, ce ar putea fi elaborat ulterior. Cu toate acestea vom menţiona doar unul dintre aceste monumente din multitudinea acelora cercetate de noi, într-o elaborare elegantă cu vădite influenţe ale Jugendstilului în decorul alcătuit din colonete gracile şi inflorescenţe frumos desenate, lucrare cu o evidentă aluzie simbolică – bobocul de trandafir – la plecarea prea timpurie din această lume a tinerei Sofia Penteker (1897-1912): *Wir haben dich ziehen lassen mit Trauer und Weinen/ Gott aber wird dich uns wiedergeben mit Name u. Freude ewiglich... / Deine trauenden Eltern Michael u. Margaretha Penteker No. 295./ Du kamst du gingst mit leiser Spur/ ein fluchtger Gast in Erdenland/ Woher? Wohin? Wir wessen/ aus Gottes Hand in Gottes Hand.*

Satul **Monariu** (Minarken), cu o istorie dramatică marcată de schimbarea vechii vetre a satului din pricina inundaţiilor repetate şi cu o biserică de planimetrie unică în repertoriul monumentelor ecleziastice evanghelice din Transilvania, lăcaş de plan central construit între 1755-1782[10], conservă câteva epigrafe incizate pe grinzile caselor nou edificate, de ex. la nr. 40, epigraf parţial lizibil, „*IM JAHR 1852 DEN 22 APRIL... WURDE ERBAUTH... DURCH MICHAEL UND MARIA...*" Casa de la nr. 41 păstrează atât memoria proprietarilor Maria şi Michael Hanek, în plus consemnând şi numele maestrului zidar Ignat Sabo constructorul casei: *GOTT SEGNE DIESES HAUS, DIE HIER GEHEN EIN UND AUS./ ERBAUT VON MICHAEL HANEK U.(ND) DER* ***MAURER MEISTER SABO IGNAT***. Într-o altă încăpere inscripţie e parţial lizibilă: „*ALLE FREUDEN DIESES LEBENS...*" / *ERBAUT VON MICHAEL UND MARIA HANEK IM JAHR 1862.* O a treia inscripţie fragmentară e incizată pe o grindă a grajdului: „*DIESER STALL WURDE ERBAUT VON MICHAEL HANEK IM JAHR 1867 G. HOF VON BUDACK...*" Mai timpurie este casa de la nr. 42 edificată potrivit inscripţiei de pe o grindă în anul 1842: *DIESES HAUS IST ERBAUT DURCH MARTIN EMERICH IM JAHR 1845.*

Moruţ (Moritzdorf) te întâmpină cu romanticele ruine ale bisericii ev., ridicată la extremitatea vestică a satului, pe panta sudică a colinei din vecinătatea fostei şcoli parohiale. Doar turnul lăcaşului a mai rămas în picioare dezvăluind vechimea ansamblului ce coboară până în ultimul sfert al secolului al XV-lea, bolta stelată de la parterul cloponiţei confirmând acest lucru. Saşii din Moruţ probabil nu au perpetuat tradiţia epigrafelor comemorative din interiorul caselor săseşti bistriţene. Inscripţiile puţine sunt cele de pe cristelniţa din piatră a biserici („*ZUM ANDEKEN AN TOBIAS DORF UND GATTIN BIDNER UND IHRE KINDER... ANNO 1883*"), de pe unul dintre stâlpii foişorului turnului (K M 1888) sau de pe cele două clopote ale bisericii [*Die kleine Glocke*

10 Kovács András, *Biserica evanghelică din Monariu*, în „Ars Transsilvaniae", VI, Bucureşti, 1996, pp. 33-41.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

gekauft 1904 (sic!) şi *Szent Antal/ Tiszteletére öntetett/ Id. Kocsis Sándor és/ neje Orbán Kisa. 1904*]. Aceeaşi sărăcie în inscripţii comemorative o găsim şi la **Orheiul Bistriţei** (Burghalle). Biserica ev. de odinioară, azi lăcaş de cult ortodox, e datată de inscripţia de pe lespedea încastrată deasupra portalului de acces la casa scărilor şi spre etajele clopotniţei: *ERBAUT/ IN DEN JAHREN/ 1868-1871/ BAUMEISTER/ F. WEINGARTNER/*. Trei sunt epigrafele identificate aici, toate din secolul trecut, precum cel fragmentar de la casa cu nr. 15, *„ZWEI LEBEN STUTZEN.... GEBET UND ARBEIT.... JAHR 1922"*, la casa nr. 16, o clădire de secol XIX refăcută în 1938, *RENOWIERT DURCH PETER UND KATHARINA UNGAR IM JAHR 1938* şi grajdul casei cu nr. 134, *M.(ICHAEL) U(NGAR) 1925*. De aspect romantic, obeliscul funerar al familiei P. Hendel, de la jumătatea secolului al XIX-lea, prezintă o inscripţie cu un conţinut specific acestui curent literar şi artistic: *Was wir bergen/ in den Särgen/ ist der Erde Kleid/ Was wir lieben/ ist geblieben/ bleib in Ewigkeid/.*[11]

Petrişul (Petersdorf) cunoscut în istoriografia de artă pentru biserica sa cu elemente romanice (după 1250) şi repetatele efaceri din anii 1500, 1751-1775, 1820-1822, 1862, reprezintă un remarcabil exemplu al exersării tradiţiei epigrafelor comemorative. Cu conţinut bogat, epigraful incizat pe lespedea de piatră încastrată deasupra portalului sudic al turnului, consemnează aşezarea pietrei de temelie a clopotniţei în 29 septembrie 1820, în vremea pastorului Johann Gottlieb Streiffert, lucrare ce a fost încheiată cu succes în anul 1822. Importanţa epigrafului e amplificată de consemnarea meşterilor constructori, ***Jos.(eph) Pfeiffer, Bau M(eiste)r, Orrosz János Steinmetz.*** În această accepţiune se cade menţionată şi inscripţia de pe clopotul mare al bisericii, o remarcabilă piesă de cult liturgic dar şi de performanţă artistică având în partea superioară opt anse de prindere marcate de protome dar şi remarcabile reliefuri decorative pe exteriorul cloptului ilustrând figura Sf.-lui Ioan Botezătorul, apoi Răstignirea (*Corpus Domini*), la care se asociază o bogată friză de ornamente vegetale şi blazoane decorative. Inscripţiile sunt încadrate de motivul frunzei de stejar în relief plat: *EIGENTHUM DER EVANG. GEMEINDE A.B. PETERSDORF IM JAHRE 1855/ GOSS MICH JOHANN ANDRASCHOFSKI IN KLAUSENBURG.*

Fosta casă parohială ev.(azi Casa parohială şi Oficiul parohial ortodox) o clădire monumentală pentru ambianţa rurală, mai păstrează la nivelul frontonului triunghiular anul edificării înscris într-un cartuş decorativ: *1884*. În general, inscripţiile incizate pe grinzile aparente ale tavanului unor încăperi păstrează forma de *ex voto* familial ataşat credinţei străbune dar şi unei vieţi de muncă şi solidaritate comunitară, precum aceea de la casa cu nr. 27; **19** *DER BESTE RATH IST IN DER NOTH MENSCH HILF DIR SELBST SO HILFT GOTT* **27.** Sumare sunt consemnările din casele cu nr. 29 [*ERB(AUT) D(URCH) T(HOMAS) MÜLLER JAHR 1931*], nr. 34 (*1905*), nr. 47 (*MARTIN WAGNER, 1929*), nr. 76 [*MIBR 1832 DEN 13 AP.(RIL)*], nr. 212 (*JOH. MIESS 1910*). De gust urban în privinţa decorului faţadei principale, casa cu nr. 35, a beneficiat de un epigraf pe măsură, primul incizat pe grinda în formă de segment de arc ce încoronează poarta carosabilă: *IM GLÜCK NICHT JUBILIR IM LEID NICHT KLAGE/ DAS UNVERMEIDLICHE MIT WÜRDE TRAGE 1924*, pe grinda aparentă a tavanului uneia din cele trei încăperi: *ZWEI... NIE IN DIESEM LEBEN, GOTT KANN IMMER GEBEN./ ERBAUT DURCH JOH(ANN) STIERL U.(ND) G.(ATTIN) WEBER I.(N) J.(AHR) 1924*. La nr. 28, 50, 51, 208, epigraful e incizat pe grinzile şopronului [*1922 M. A./ ERB(AUT) D(URCH) JOH(ANN) GROMET(H)*]; *ERBAUT DURCH JOH(ANN) BRANDSCHERT IN JAHR 1910*; La nr. 51 inscripţia şopronului consemnează următoarele: *ERB(AUT) D(URCH) MICH(AEL) SCHULLER IM JAHR 1924*, iar aceea de la grajd, *ERB(AUT) D(URCH) MICH(AEL) SCHULLER I(M) JAHR 1927);* Vechea şură a casei cu nr. 208 e datată prin inscripţie în anul 1822. Epigrafe au fost săpate şi pe grinda ce încoronează poarta carosabilă precum la nr. 55 (*„MEIN HAUS IST MEINE WELT.... 1914"*). Inscripţii simple sau diferite „adagii" se mai pot citi pe grinzile aparente ale caselor nr. 38 (*VERTRAU AUF GOTT ER HILFT IN DER NOT*), nr 39 (*ANO 1843 DEN 4 MAI WURDE DIESES HAUS ERBAUET DURCH MICHAEL STIREL CKM*), nr. 40 (*ZWEI LEBENS STÜTZEN BRECHEN NIE,/ GEBET UND ARBEIT HEISSEN SIE 1908. ERBAUT DURCH JOHANN U(ND)MARIA GEB. GROMETH*), nr. 53 (*DIESES HAUS IST ERBAUT WORDEN DURCH MICHAEL ASLERI (?) IM JAHR 1906./ GOTT SEGNE ALLE DIE HIER GEHEN EIN AUS*), Nr. 56 (*ERBAUT DURCH JOHANN SCHULLER IM JAHR 1903*), unde alături de numele proprietarului casei au fost înscrise şi iniţialele meşterului zidar: ***m. G. M. m(aurer)***, nr. 60 (*ERBAUT IM JAHR 1892 DURCH MICHAEL UND JOHANN STIERL*), nr. 62 (*MEINE TRAUME... LAß GOTT GESEGNET SEIN. ERBAUT DURCH GEORG U(ND) ROSINA KRONER 1930*), nr. 142 (*DIESES HAUS IST BAUT WORDEN DURCH JOHANN KRONER, ANO 1879*), nr. 145 (*WER AUF GOTT VERTRAUT HAT FEST GEBAUT/ IM HIMMEL UND AUF ERDEN. ERBAUT DURCH THOMAS BERENDT IM JAHR 1909*), nr. 235 unde inscripţia de pe grinda aparentă este parţial lizibilă: „**19** *Rath Kunst.... u. Fleiß Arbeit... Wen Gott der Herr... Haus nicht Schutz...***24**", iar la nr. 265 e consemnat doar anul edificării, **1871.**

11 N. Sabău, Fişă Inventariere, Orheiul Bistriţei, Cimitirul ev.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Interesantă apare arhitectura satului **Posmuş** (Paßbusch), o aşezare situată într-o microdepresiune din zona Dealurilor Şieului, dominată de Dealul Păltiniş cel mai înalt din împrejurimi, atingând 691 m. Existenţa unor bogate păduri în zonă a facilitat construcţia caselor din lemn, ridicate nu doar de români ci şi de saşii locaţi în nordul şi centrul satului. Străzile din acest areal cu lărgimi cuprinse între 10-12 m, mai conservă toponimici săseşti precum **„Wehlăgoss"** (Uliţa Uilii), **„Bleschgoss"** (Uliţa Bisericii sau Uliţa Românească), **„Şaiărgruăn"** (Părăul Valea Şurii) şi **„Auf den Gruăm"** (Pe Părău). Casele au pereţii din bârne cioplite prinse între stâlpi sănţuiţi sprijiniţi pe o temelie scundă din piatră de râu. Şarpanta e din brad cu acoperiş în patru ape şi învelitoare ţiglă-solz. Tavanele au grinzi aparente iar spre uliţă şi spre curte se desfăşoară prispa (**Haast**) cu sau fără stâlpi profilaţi uniţi printr-un parapet din lemn, ridicată pe o platformă scundă din piatră de râu, lipită cu lut sau podită cu scânduri. Câteva dintre aceste clădiri simple de aspect arhaic conservă epigrafele săseşti tradiţionale. De ex. la casa cu nr. 15 pe prima grindă a Fedăstăuşu-lui din dreapta apare inscripţia, *MARTIN EMRICH MANTZ GEBAUT IM JAHRE 1892 UND. SUSANNA GEB. LINDER SENOJE*, la casa cu nr.23 *DIESES HAUS WURDE IM JAHRE 1885 DEM GEORG LINDERT* ***VON DEM MEISTER JOHANN MISCHUTZ GEBAUT***), la casa cu nr. 186, epigraf pe grinda a doua dinspre uliţă, în Fedăştăuş, *GEBAUT DURCH JOHANN U.(ND) SUSANA LINDERT IM JAHRE 1930*, la nr. 196 casă aflată pe Uliţa Şieuţului, la marginea satului, pe o parcelă rectangulară (lăţimea cca. 20 m), singura gospodărie ce mai conserva un şopron aflat în prelungirea casei (**Şopn**), urmată de o construcţie complexă, perpendiculară pe acesta făcând corp comun cu el (**Firtl, Şaiăr, Ştool**), apoi coteţe separate ridicate faţă în faţă cu casa (**Şvain-Heinestool**). Pe grinda a doua din Fedăştăuş e incizată inscripţia: *DIESES HAUS HAT GEBAUT MARTIN EMRICH DONEL UND SUSANA EMRICH NOTAR IM JAHR 1902*; la nr. 203 în camera spre uliţă apare inscripţia, *SEGNE DEN HAUSWIRDT MARTIN LINDERT PITERUTZ UND ALLE DIE DREIN WOHNEN 1888*, iar la nr. 213, *GEBAUT DURCH JOHANN UND MARIA GEB. EMRICH IM JAHR 1925*.

Satu Nou (Oberneudorf) cu biserica sa monumentală (azi biserică ort.) de tip „hală", precum lăcaşurile ev. din Dorolea şi Sigmir, construită în anul 1880 având la altar o pictură (*Rugăciunea pe Muntele Măslinilor*) semnată de maestrul din Sibiu Karel Dörschlag (1834-1917), originar din nordul Germaniei, absolvent al Academiei de Arte din Berlin, stabilit în Transilvania unde a fost profesorul unei întregi generaţii de pictori reformatori ai artei din această zonă, se remarcă şi prin arhitectura sa civilă cu exemple de case din zidărie de plan rectangular sau în forma literei L şi faţada principală dezvoltată în paralel cu aliniamentul străzii, cu bine definite axe de simetrie marcate de patru până la şapte goluri de ferestră şi de variate ornamente vegetale sau geometrice. În câteva dintre imobile se mai păstrează inscripţiile comemorative: la nr. 43, epigraful de pe grinda porţii carosabile consemnează: *AN GOTTES SEGEN IST ALLES GELEGEN. RENOWIERT IM JAHR 1908 D. GEORG HALTRICH. V. J. ROSCHNER*, la nr. 50, pe grinda aparentă a tavanului uneia dintre cele trei camere, *DER MENSCH DENKT ABER GOTT LENKT UND SPRICHT, VEGRIFβ: MICH(AEL): WOLFF. DIESES HAUS IST ERBAUT WORDEN IM JAHR 1843. d: 21. O:T:B.* La nr. 58 pe grinda aparentă din interior, *„ERBAUT DURCH JOHANN WOLFF DEN 30 JUNI 1865. GOTT SEGNE SEINEN EINGANG. GOTT SEGNE SEINEN AUSGANG. GOTT..."* la nr. 121, *ERBAUT DURCH GEORG EM(E)RICH IM JAHRE 1878*; La nr. 123, *„...ERBAUT DURCH JOHANN HÖSCH* (?) *IM JAHR 1874"*. la casa nr. 126, *ANDREAS FLEISCHER 1875*; La casa nr. 129, *„GOTT SEGNE DIESES HAUS UND ALLE DIE.... ERBAUT DURCH M.(ICHAEL) BIDNER 1900"*; La casa nr. 151, *GEBAUT DURCH MARTIN NIMER (?) IM JAHRE 1864 DEN 14 JUNI GOTT SEGNE DIESES HAUS*; La casa nr. 153, *„AUF GOTT UND NICHT MEINEN RATH.... GEORG BÖ(HM?) IM JAHR 1879 DEN 1ten MAY"*şi la casa nr. 179, *1832 GOTT SEGNE DIESES NEUE HAUS UND ALLE DIE GEHN EIN UND AUS MICHAEL HÖCH*. De inscripţii „votive" au beneficiat şi anexele gospodăreşti. Astfel, la casa cu nr. 67 textul parţial lizibil consemnează: *„WER GOTT VERTRAUT HAT.... GEBAUT MEINE.... MARTIN EMERICH ORGANIST. 1875"*, pe o grindă a şopronului casei nr. 123 e incizat anul *1924*; pe o grindă a remizei casei nr. 151, *„ERBAUT IM JAHR DURCH M.(ICHAEL) GROSS..."*

Cercetarea fondului locativ al locaităţii **Sîniacob** (Jakobsdorf) nu a prilejuit identificarea unor inscripţii comemorative, menţiuni scrise existând doar la biserica ev. de stil neogotic, edificată în anul 1870, pe mobilierul din interior, strana tripartită confecţionată în aceeaşi manieră, *Johann Dines ORTSPFARRER 1871* şi pe clopotul mic, *ANNO 1794*. O situaţie identică am întâlnit-o în localitatea **Sângeorzu Nou** (Sankt Georgen)[12] unde surpriza plăcută a constituit-o identificarea altei lucrări a atelierului de turnat clopote din Cluj, clopotul mare al fostei biserici ev. (azi lăcaş ortodox) având următoarea inscripţie: ***DANIEL ET EPHRAIM ANDRASKOWSKY***

12 Singurul imobil inscripţoinat e cel cu nr. 191, ce are marcat pe frontonul pridvorulu anul 1848.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

CLAUDIOPOLI/ *IN HONOREM DEI TRINI. CAMPANAM FIERI CURAVIT ECCLESIA C.A. ST. GEORGENSIS PASTORES FUNGENTI JOH. M. DECANI IUDICE M. BINDER AEDICT. SIM. MÜLER A. D. 1821*. Inscripţia în caractere gotice a clopotului mijlociu marchează anul 1821.

Deosebite în conţinut, caligafie şi decor sunt epigrafele de pe grinzile caselor din **Sigmir** (Schönbirk). În turnul clopotniţă a fostei biserici ev., lăcaş zidit în anul 1870 şi preluat de comunitatea ortodoxă în anul 1965, se păstrează unul dintre ele mai elaborate clopote din repertoriul campanologic transilvan. Clopotul mare[13] este agrementat cu reliefuri ce reproduc ornamente vegetale încadrând două scene religioase, Răstignirea (Corpus Domini) în partea dreaptă a epigrafului, apoi un personaj ce poartă o togă şi o căciulă frigiană pe creştet. Bărbatul se sprijină de un toiag pe care e încolăcit un şarpe. Alături de el apare un leu în poziţie culcată. Iconografic acest personaj ar putea reprezenta imaginea Profetului Moise. Stilistic reliefurile aparţin stilului neoclasic amintind de o piesă elaborată în acelaşi atelier clujean al familiei Andraschowski, lucrare aflată în turnul porţii cetăţii din Câlnic (jud. Alba). Pe clopot mai apare o friză compusă din frunze de stejar în relief plat, iar în partea superioară o friză alcătuită din variate motive fitomorfe. Inscripţia prezintă următorul conţinut: *RUFE ICH CUR ANDACH IN FREUDE UND SCHMERC IN LEBEN UND TOD.* ***IN CLAUSENBURG VON JOHAN ANDRASCHOFSKI*** *DER EW: GEMEIDE CU SCHÖNBIRK IM JAHR 1860. FRIEDRI/CH LANI ORTS PFARRER, JOHANN DORFI GEMEINDE VOR...*

Sigmirul ne-a prilejuit cunoaşterea şi transcrierea celor mai complexe epigrafe ale zonei, care dincolo de formulele obişnuite prin care se menţionează familia edificatoare şi anul ridicării casei înregistrează şi numele meşterilor constructori, zidar, dulgher şi „caligraful" textelor. Casa cu nr. 18 conservă doar parţial textul incizat pe grinda aparentă: „*ERBAUT IM JAHR 1902 DURCH MICHAEL UND SOFIA BLOO....*" (?), casa cu nr. 124 (Str. Principală) a păstrat unul dintre cele mai bogat decorate tavane din scânduri cu grinzi aparente din întreg arealul săsesc bistriţean; fiecare grindă e înfrumuseţată cu ornamente geometrice şi motive vegetale incizate în lemn. Intre aceste rozete ce decorează grinzile casei se desfăşoară inscripţii votive şi comemorative care menţionează data edificării casei, numele meşterului zidar, a meşterului lemnar şi informaţie unică, numele desenatorului care a conturat inscripţia citită de noi fragmentar:

„Der Grund.... wurde gelegt am 3ten April 1857 von/ Johann Alsner M.(aurer) M(e)is(te)r: aus Pintak/ In Jesu Namen... Wir in diesem Haus aus und ein,/ im Himmel wird die Ruhe sein... Gott das Beten.../ nicht versaumt, aus daß mit... erscheint/ e. R. D. C".

FREITAG DEN IIIEN APRIL MDCCCLVII WURDE VON ***JOH(ANN)/ ALSNER M.)AURER) MEISTER****, UND* ***JOH.(ANN) DORFIAS HOLZM.(EISTER)/*** *UND BAU HERR UNTER GOTTES BEISTAND DER GRUNDSTEIN GELEGT/* ***JOH(ANN) SCHUSTER BLUM=(EN) U.(ND): BUCHSTABEN.***

Ornamente geometrice şi vegetale asemănătoare decorează şi grinda unei încăperi a casei nr. 142. *Ex-voto*-ul familial nu e datat dar un dulap pictat cu ornamente specifice săseşti marcat de anul 1892, piesă de mobilier înzidită într-o cameră ar putea servi drept termen *ante quem* al construcţiei imobilului. Inscripţia consemnează: *IN JESU NAME GEHEN WIR IN DIESEM HAUS, AUS UND EIN, IM HIMMEL/ WIRD DIE RUHE SEIN, ZU GOTT Laß BETTEN NICHT VERSAUMT/ und DER EUCH MIT HULF ERSCHEINT.* Un epigraf aproape asemănător poate fi citit pe una dintre grinzile aparente îngrijit fasonată şi decorată cu ornamente de factură geometrică săpate în lemn. Inscripţia mai cuprinzătoare consemnează: *IN JESU NAMEN GEHN WIR IN DIESEM HAUS, AUS UND EIN, IM HIMMEL WIRD DIE RUHE SEIN, IN GOTT DAS BETEN NICHT VERSAUMT, AUF DASS ER EUCH MIT HULF, ERSCHEINT UND EINST IM HIMMEL.* Pe o altă grindă: *DER GRUNDSTEIN WURDE GELEGT AM 1ten MAY ANO 1866 B.(AU)HERR MICHAEL LÖRENZ.*

Un evident avânt edilitar îl înregistrează începând cu mijlocul secolului al XIX-lea localitatea **Slătiniţa** (Pintak). Casele de plan rectangular sau în forma literei L, cu faţadele alungite şi paralele cu aliniamentul străzii au încăperile tăvănite cu grinzi aparente dar în planimetria interiorului unele imobile au fost boltite *a vela* la camera mică de mijloc (nr. 37, 38). Câteva dintre beciuri prezintă bolţi semicirculare din cărămidă, lucrări mai deosebite ce credem că aparţin meşterilor locali cunoscându-se faptul că din Slătiniţa proveneau câţiva dintre meşterii zidari angajaţi pe şantierele satelor săseşti bistriţene. Casa cu nr. 37 păstrează pe una dintre vechile grinzi aparente inscripţia comemorativă într-o grafie elegantă de foarte bună calitate: *ICH BIN JA HERR AN*

---

13 Celelalte două clopote, mijlociu şi mic au fost realizate în anul 1927 în turnătoria Kauntz din Sibiu. Mai dezvoltat, epigaful clopotului mic are următorul cuprins: *GEWIDMET VON EVANG. FRAUENVEREIN A. B. IN SCHÖNBIRK/ BETRACHTEN 1927 SCHIEB U.(ND) KAUNTZ HERMANNSTADT-SIBIU/ DEN FRÖLIGEN EIN RUF ZUR FREUDE/ DEN TRAUERNDEN EIN TROST IM LEBEN* (N. Sabău, Fisă de Inventar, *Sigmir, Schönbirk*).

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

DEINER HAND VON DIR EMPFING ICH DEN VERSTAND ER HALF IN MIR UND DURCH DEIN WORT ER LEUCHT UND LENKT IMMER FORT (?) *MARTIN MEY... BAUHERR IM JAHR 1842 DEN 24 MARTI.* În apropiere, casa nr. 38 are o inscripţie votivă din 10 mai 1858 iar la nr. 105 şi 119, epigrafele consemnează numele proprietarilor Johann Theill, respectiv Johann Schuler şi anii zidirii 1889 şi 30 aprilie 1865. Mai elaborată inscripţia casei cu nr. 104 reprezinză un adevărat *ex* voto: *Laß DICH HERR JESUS, DURCH MEIN GEBET BEWEGEN. KOMM IN MEIN HAUS UND HERZ, UND BRINGE SEGEN* (?). *BAUHERR MICHAEL GITZ* (?). *ANO 1878.* Foarte rare sunt inscripţiile comemorative incizate pe alt material decât lemnul. Între aceste exemple menţionăm casa nr. 78 la care prima fază de construcţie e marcată în lespede de piatră încadrată în zidul dinspre curte, ***1888***, cel de al doilea epigraf e înscris pe o placă din marmoră ce flanchează intrarea: *Erbaut durch ihrer/ Hände Fleiss von / Johann und Maria Sitz / 1905 geb. Mandt 1908.*

Cercetările efectuate în satul **Şieu** (Groß-Schogen) au consemnat lipsa epigrafelor în inventarul imobiliar chiar dacă casele mai conservă tavanele din scânduri pe grinzi aparente fasonate. Singura inscripţie întâlnită reprezintă emblema intreprinderii care a realizat utilajul pentru măcinat porumb aflat în vechea moară a satului: *Schramm/ Hütte &/ Schmidt/ Toplet* (?)/ *F. 1880.* O constatare identică e valabilă şi pentru edificiile localităţii **Şieu-Măgheruş** (Ungersdorf).

Satul **Tărpiu** (Treppen) cu interesanta sa biserică fortificată din perioada goticului târziu, cu epigrafe, picturi şi sculpturi ce aparţin tocmai acestei epoci, cu monumente funerare între care mai vechi cel a lui Paulus Fabricius din 1586 şi clopotul mijlociu datorat atelierului Andraschovski din Cluj (post 1850), prilejuieşte cercetătorului cunoaşterea epigrafelor din fondul locativ construit cu precădere în secolul al XIX-lea; şi în acest sat, uneori, inscripţiile votive te întâmpină încă de la intrările pietonale sau carosabile ale gospodăriei, precum acele incizate pe un scut arcuit cu iniţialele O.R.T. 1912 de la casa cu nr. 78, aceea de la nr. 198 (*JOHANN M. LURTZ GEBAUT 1898*) şi aceea de la nr. 253 (*GEBAUT DURCH GEORG RÜHRIG IM JAHR 1895*). Cele mai multe inscripţii pot fi citite însă in interioarele acestor case pe grinzile aparente ale unora dintre încăperi, de ex. la casa cu nr. 17 inscripţia parţial conservată consemnează anul 1816, în vreme ce la nr. 61 din epigraful aproape ilizibil identificăm doar numele proprietarului, *Michael Gottschif* (?). Mai bine păstrat epigraful casei nr. 72 a fost scobit pe o grindă înfrumuseţată şi de frumoase motive geometrice (*ALLEN DENEN DIE MICH KENNEN GEBE GOTT WAS SIE MIR GOENNEN/ VON JOHAN(N) RÜHRIG GEBAUT IN JAHR 1843 DEN 12tenMAY*). La fel de elaborate sunt inscripţiile fragmentare de la nr. 245, pe grinda aparentă a unei încăperi dar şi pe o grindă a beciului, *GOTT SEGNE DIESES HAUS ALLEN DEIN DA.... K. MICHAEL ERTI.../ IM JAHR CHRISTI ANNO 1812 DIE 19 IUNI/ GEORG ERTI... GEM. D.M.* şi *ALLEN DENEN DIE MICH KENNEN GEBE. GOTT WAS SIE MIR GOENEN* (sic!)/ *C+I+M+DÄH MICF 1812.* Câteodată funcţie de aceste inscripţii pot fi desluşite diferitele etape de construcţie ale caselor, precum la nr. 121 de pe „Uliţa sub Vii": *„ERBAUT VON MARTIN BOCKNER 17 NOV. 1832/ DER FROHE MORGEN WERCKT MICH WIEDER: UND LADET MICH/ ZUR ARBEIT EIN. DER SCHLAF..."* şi *MÖSER GEORG U(ND) CATH(ARINA) RÜHRIG 1887.* Cele mai multe sunt însă epigrafele ce consemnează doar numele proprietarilor şi anul edificării acestor case: astfel, la numerele 131 (*ERBAUT DURCH MICHAEL GOTTFISCH UND GEORG HARTNER* 1857), 133 (*MARTIN GLOKNER DEN 15 ten MAI 1866*), 145 (*ERBAUT DURCH MATHIAS BROSER IM JAHR 1895*), 190 (*.... JOHANN BROSER DEN 1ten JUNI 1839*), 196 (*GEBAUT VON MATHIAS U. CATHARINA BREIBERT DEN 9. AUGUST 1882*), 212 [*MICHAEL GURTESCH* (?) *IM JAHR 1873*]. Inscripţii votive se întâlnesc pe căpriorii unor case, precum la nr. 189 (anul ***1822***) dar şi la anexele gospodăriei, ca aceea scobită pe o grindă a şurii de la casa nr. 263: *ERB(AUT) GEB. VON JOHANN U.(ND) SOFIA HENRICH. 1889.*

Dezvoltarea rapidă a satului **Teaca** (Tekendorf) începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea şi dobândirea acelui aspect specific micilor localităţi urbane, cu un fond construit propriu acestora, a condus spre abandonarea unor tradiţii rurale între care şi modalităţile de personalizare ale membrilor vechii comunităţi, prin inscripţii votive. O dată cu această epocă „modernă" în noile case săseşti din *Markt* (Piaţa Mare), *Kirchgasse* (str. Bisericii), *Obergasse* (str. De Sus), *Burgos*, *Renergasse* şi *Arkedengasse* nu am identificat această modalitate de consemnare edilitară *pro memoriam.*[14] Câteva inscripţii comemorative se mai păstrează doar în vechea biserică ev., cu începuturile în epoca romanică şi modificări ulterioare în faza gotică şi apoi în secolele XVIII-XX.

---

14 Singurul epigraf identificat la un edificiu al localităţii este cel de la nr. 440 al str. Gh. Doja, unde la corpul din partea stângă, în vecinătatea intrării în beci, se citeşte însemnarea: *ML/ 1888.*(N. Sabău, Fişe de inventar, *Teaca, Tekendorf*).

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Inscripţiile cele mai generoase le parcurgem la nivelul unei strane din lemn din anul 1674[15], pe epitaful din lemn, sculptat şi pictat în anul 1747[16], pe baldachinul amvonului din 1777[17], pe elaboratul altar realiza între 1794-1797 de maestrul sighişorean Johann Folberth[18], pe cristelniţa din anul 1828[19] dar şi aceea din câmpul scutului heraldic decorativ, pictată cu vopsea neagră[20].

Unirea, Wallendorful săsesc a păstrat şi perpetuat obiceiul inscripţiilor votive şi comemorative. Astfel una dintre gospodării, cu planul în forma literei L şi faţada principală în şase axe cu golurile marcate uşa pietonală de acces în interior şi cinci ferestre cu un decor specific secolului al XIX-lea, are săpată pe una dintre grinzile aparente o inscripţie comemorativă cu profundă rezonanţă emoţională referitoare la vicisitudinile existenţei umane: „*MATHIAS PÖHL GEBAUT AM 3ten MAY IM JAHR 1854/ VOR WASSER ARMUT* (?), *KRIEG UND BRANDT, SCHUTZE STADT, DORF, VATERLAND....*", iar pe o altă grindă: *THOMAS PÖHL DEN 9ten JULI 1871.* La fel de elabort este epigraful casei nr. 161: *Dieser Bau wird und muß einst vergehen aber Christi Wort/ bleibt ewig stehen Michael Gierscher 1819 im Monath May/ den 12,* şi *RENOWIERT JOHAN(N) BRESLER 1850 DEN 4ten MAI* completată de o inscripţie în gotice germane în parte deteriorată. Casa de la nr. 253 a fost edificată în anul 1861 („*MICHAEL ENGLER IM JAHR 1861 DEN 12ten OCKTOBER...*") iar la aceea de la nr. 254 inscripţia de sfârşit de secol XVIII aflată pe o grindă a beciului, vorbeşte despre o primă etapă constructivă întregită apoi de faza definitivă de la mijlocul secolului al XIX-lea (***ANNO 1·7·9·4 MANNES ALSNER ET DANIEL SEIDEL DIE 1 SEPTEM...***). Inscripţia e încadrată de incizii ce descriu ornamente vegetale şi florale. Numele proprietarilor şi anul edificării caselor mai puteau fi citite la nr. 262 [*MICHAEL SETTNER* (?) *IM JAHR 1881 DEN 1 MAI*], la nr. 263 (*JOHANN SEIDEL, 1879...*) şi la nr. 265 (*ERBAUTH DURCH J(OHANN) UND MICHAEL SEIDEL DEN 1ten JUNI*). Mai dezvoltat este epigraful casei nr. 273 incizat pe grinda aparentă a camerei de mijloc: „*DIESES HAUS*

---

15 Strană cu nouă locuri având spătarul pictat cu ornamente vegetal-florale (lalea, floare de bostan) specifice Renaşterii transilvănene, *1674. FIERI FECIT STE.KREU. MICH(A)EL LILNER KIRCHEN VATER.*

16 HEU/ SISTE VIATOR/ ET HOC LEGI/ ARS ARTIUM EST SCIRE MORI/ SCIEBAT HANC/ ARTEM MULTIS INCOGNITAM/ ANNA MARIA SCHULLERIANA/ GEORGIO HORETHO NUPTA/ FIDELIS ET AMATISSIMA/ IN VITA VIRTUTUM ANIMATRIX/ ET IN MORTE CHRISTO FIDE VIETRIX/ QUAE PATIENS VIVA PER PARTES OBIERAT/ SAPIENS ADISCEBAT MORI JAM MORI SUCUMBIT/ ET LOCTA VITAE FINEM FACIENS/ TRISTE MONUMENTUM EXIGIT/ MARITO CARA SED CARIOR DEO/ AT TAMEN HUIC MORS SEVERE JUS DIXIT/ ET DICET TIBI/ ABI VIATOR ET MEDIATRE MORTEM/ NAM FIMENDUM EST ERRAQRE SEMEL/ UBI NEMO... ERRAT/ ABI ERCO ET DISCE A CADENTE STARE/ A VICTA VINCERE A DEFUNCTA VIVERE/ BEATO MEMENTO/ AD AETERNITATEM PROGRESSA/ AN(N)O 1747 DI 6 IUNII.

17 *Habe acht auf dich selbst, beharre in diesen/ stücken: denn wo du solches thust/ wirst du dich selbst seelig machen, und/ die dich hören.* 1. Tim. 16./ SUMPTIBUS GEORGII BREIWERT Ao. 1777.

18 Pe locul consacrat predelei altarului: *Beweise/ zur/ Ehre des erhöhten Denckmale/ dieses heiligen Tempels.... den unsterblichen Familien/ Nahmen des vor dem Throne des ewigen Gottes verklärten/ Großvaters und seines gesegneten Enkels/ des M: M: ältern Kirchenvaters Georg Breiwerts welcher/ durch den ganz neuen Kanzel, Deckel, und eine neu verbeßer=te Kirchen Thür das Andeken seiner Vorfahren erhöhed von/ Danck gefühl gedrungen, diesen köstlichen Altar der fünfzig=/gemeinschaftlich =.... opferenden Nachweist eigenmächtig/ aufstellen laßen Ao. 1797.* Inscripţiile de pe dosul altarului: *ANO 1794 verehrte diesen/ Altar für Ehre Gottes/ GEORG BREIWERT Töpfer Meister/ unter dem Pfarrer Ambt des m. L./ herrn IOSEPH ECKARDT. JOH: GRAFF IUDEX. JOH. CZAIG/ GEORG HERTZEN AEDIT: GEORG KIRSCHNER, MARTIN JUNG AEDIT=/ ARTIFEX IOHAN FOLBERTH Schaes=/burgensis/ Ao. 1797 verehrte der Weise Herr Georgius/ Breiwert Kirchen,... nach einen zufaß/ auf seinen Kosten. Unter dem Kirchen Ambt/ MICH: Birnbaumer, oder PIRI. Georg Sig=/fe 4 feisman/* Inscripţie pe panoul din stânga: Psalm 28, 8/; *Im Jahre 1909 ließ Gemeidevorsteher/ Joh. Wagner diesen Altar nebst Taufstein/ u. Kanzeldekel auf eigene Kosten/ restaurieren/ Desgleichen ließ im Jahre 1909 Kirchen=/kurator Mich. Schneider dieses Gotteshaus ausmalen./ Gleichzeitig ließ Postmeister Jos. Groß/ Das... Auge Gottes vergolden/* Inscripţia panoului din dreapta: Psalm 103, 1;/ *Zur Ehre Gottes haben anno 1909 u. 1910/ dieser Kirche gespendet: Witwe Susana Hartig ihre Söhne Michael u. Kirchenvater Joh. Hartig 3/ große Kirchentüren/ die Familie Johann Groh* (?) *den mittlern/ großen Luster u. Witwe Katharina Beder den Luster vorne am Chor* (N. Sabău, Fişe de inventar, Teaca, Tekendorf, pp. 3-4).

19 Cristelniţă sculptată şi fasonată în lemn în formă de balustru înfrumuseţat cu ornamente floral-vegetale [(inflorescenţe de trandafir, frunze de lotus) şi geometrice panglici încrucişate, şiruri de perle etc], specifice manierei Empire. La talpă epigaful: *Gespendet von Georg Klutsch u.(nd) Kath.(arina) geb. Netzbar. 1828.*

20 *Ehre sei Gott in der Höhe und Friede auf Erden/ Im Jahre des Herrn 1909 wurde/ dieses vor 5 Jahrhundert erbaute/ Gotteshaus durch den Opfermut/ der Gemeindeglieder von Grund aus renoviert/ Michael Schneider Kirchenkurator// Johann Wagner Gemeidevorstehr// Albert Herzog Pfarrer// Johann Herzog Kirchenvater// Georg Wagner Kirchenvater* (N. Sabău, Fişe de inventar, *Teaca, Tekendorf*).

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

ERBAUT WORDEN DURCH MICHAEL SEIDEL IM JAHR/ 1865. HERR Laß ES EMPFOHLEN (?) *SEIN DIESES HAUß UND DIE DA WOHNEN...*" şi a încăperii dinspre stradă: *MICHAEL SEIDEL 1865.* Mai rare sunt inscripţiile votive traforate în cadrul din tablă a luminatoarelor plasate pe apa dinspre uliţă a acoperişului, precum la nr. 158 (***1867***) şi la nr. 263 (***1879 J. S.***).

Satul **Vermeş** (Vermesch), cu biserica sa ev., fortificată, o impresionantă ruină gotică de aspect romantic în care se mai păstrau inscripţia cu cifre gotice a amvonului (1497), aceea de la turnul porţii (*CASTRA METATVS ANGELVS/ DNI IN CIRCVITV TIMENTIVM EVM. OSVALD BVRKEL GEREB/ PET. TOTS. TOM. VEL. EDIT. F. F. ANNO 1579*)[21], inscripţia de pe placa de mormânt a preotului locului, „*IOANNIS ECKERT BISTRICIENSIS...*" (1580) dar şi epigrafele ce consemnează refacerile din anii 1775 şi 1842, marchează aceeaşi sărăcie a inscripţiilor comemorative din casele aşezării precum aceea din Teaca. Parcurgerea fondului locativ a identificat iniţialele proprietarului şi anul construcţiei la casa cu nr. 214: **J 19 36 M**.

Viile Tecii (Großeidau), localitatea colinară aşezată pe cursul superior al râului Dipşa, păstrează puţine semne ale memoriei epigrafelor, în principal acestea pot fi văzute la monumentul memorial a celor şapte căzuţi în primul război mondial ridicat după patru ani de la construirea obeliscului comemorativ (1933) cinstind amintirea celor 19 români dispăruţi în aceeaşi conflagraţie. Eforturile edilitare ale comunităţi săseşti sunt marcate de inscripţia comemorativă a bisericii ev., lăcaş de aspect ecclectic prin contribuţia conducătorului şantierului, **maestrul constructor Samuel From**: „*Dieses Gottes Haus wurde zur Ehren Gottes erbaut im Jahre/ 1912. Albert Hermann Pfarer, Johann Wisi Kurator, Andrea Schatz Kirchenvater, Michael Kasper Kirchenvater,* ***Samuel From Baumeister***". Dintre cele trei clopote, două au fost turnate la Sibiu în anul 1924, iar cel de al treilea (mijlociu) la Sighişoara în anul 1864 prin contribuţia lui *Johann Teil* şi *Johann Binder Kirchenvater.* Cristelniţa din lemn cu fusul în formă de balustru decorat cu ornamente vegetale are la cupă şi la capac inscripţii cu numele donatorilor: *JOHANN WOLF UND MARIA. 1913*, respectiv, *Johann Wolf und Frau. Josef Hanzi Kollektor. 1913.* Aplicile pentru lumânări lucrate în lemn în forma unor scuturi decorate cu rocaileuri prezintă în câmp numele donatorilor: *Johan Zakel/1861* şi *Maria Zakel/ 1861.*

Epigrafe mai elaborate, asociate unor scuturi cu însemne heraldice, se pot vedea la conacul nobiliar de pe „Drumul Ţării", nr. 178 (epigraf pe parapetul pridvorului spre curte:*AUXILIANTE DEO FIERI CURAVIT FRANCISCUS COMES FOLDVAR DE TANCS DEIS MENSIS IULY ANO 1756*) şi nr. 179 (*AUXILIANTE DEO PROPRIIS SUMPTIBUS EXTRUI CURAVIT FRANCISCUS JUNIOR FOLDVARI DE TANCS VIRIBUS ET CONSILIO ANNO D:1753*).

Din bogăţia de odinioară a epigrafelor comemorative din casele săseşti ale localităţii **Viişoara** (Heidendorf) se mai conservă doar puţine mărturii, între care acelea de la imobilul cu nr. 15, săpate pe o grindă aparentă decorată şi cu elemente vegetale [*Georg Hanak Er. Baut Im J(ahre) 1864*] şi imobilul nr. 85 [*Im Glück erhebe* (?) *dich nicht. Im Unglück verzage nicht./ Durch Michael Gottschik. Um Hand und Stein ist dies Haus von Gott gebaut schied ich hinaus. 1868*]. Anii de construcţie apar şi pe grinda din partea superioară a porţii carosabile a casei de la nr. 25, J(ahr) **1908**, pe hornul casei nr. 81, unde e incizat în tencuială anul **1918** dar şi la fântâna gospodăriei de la nr. 82 unde e săpat anul **1913.**

Cercetarea celor 36 de localităţi săseşti a identificat, în accepţiunea temei propuse parcurgerea, cât se poate de exhaustivă a inscripţiilor caselor din aşezările prezentate, cu evidenţierea conţinutului acestora de la cele mai simple de aspect genealogic, cu numele proprietarilor, anii edificării sau a repetatelor refaceri, cu *ex voto*-urile mai pretenţioase adresate, închinate lui Dumnezeu şi Iisus Hristos, drept protectori ai căminului şi ai credincioşilor, supremi ajutători în activitatea constructivă dar şi o serie de poezii populare cu referinţă la viaţa de fiecare zi a comunităţii. Excepţionale în importanţa lor sunt inscripţiile consemnatoare a numelui meşterilor constructori, zidari, dulgheri şi desenatori, detalii ce se vreau inedite şi adevărate documente „scrise" care îmbogăţesc repertoriul meşterilor transilvăneni din secolele XVIII-XX.

21 C. Popa, *Biserici sală gotice din nordul Transilvaniei*, în „Pagini de veche artă românească", IV, Bucureşti, 1981, pp. 62-63.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Volkstümliche siebenbürgisch-sächsische Epigraphe aus der Bistritzer Gegend
(Zusammenfassung)

Der Verfasser, der an dem 1991 gestarteten Programm der Inventarisierung des siebenbürgisch-sächsischen Patrimoniums aus Siebenbürgen teilnahm, veröffentlicht in seiner Abhandlung einen Teil des äußers reichhaltigen Materials, das die Erforschung der 36 Ortschaften der Deutschen aus dem Nösnerland bietet ein bisher leider unveröffentlicht gebliebenes Material. Das vom Thema angestrebte Ziel bestand darin, die Inschriften von den Hausbalken aus den erwähnten Ortschaften, und nicht nur aus diesen, so exhaustiv wie möglich zu identifizieren und aufzuschreiben, wobei der Inhalt, der Hintergrund derselben, hervorgehoben wird, von den einfachsten mit genealogischem Aspekt, mit dem Namen der Eigentümer, den Jahren der Erbauung oder der wiederholten Umbauungen der Häuser, mit den ex-voto-s, die Gott oder Jesus Christus als Beschützer der Familie, des Heims und der Gläubigen, den höchsten Hilfen in der Bautätigkeit gewidme sind, aber auch eine Reihe kleiner Fragmente von „Chroniken" der vergangenen Zeiten, Vierzeiler, die aus den Volksgedichten inspiriert sind und sich auf das alltägliche Leben der Gemeinschaft beziehen, Gefühle die die Hingabe zur Arbeit, den Respekt gegenüber und die innige Verbundenheit mit der Gemeinschaft und in der Familie, sowie die Besonnenheit der religiösen Gefühle widerspiegeln, in Kriegs- und Friedenszeiten Hoffnung gebende Lehren und Anspornungen. Außergewöhnlich wichtig sind die Inschriften, die den Namen der Baumeister (Maurer, Steinhauer, Zimmerleute, Holzarbeiter, Schmiede, Kalligrafen / Blumen und Buchstaben, Glockengießer) beginnend mit den letzten Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts festhalten, bisher unveröffentlichte Informationen, wahre „Urkunden", die das Repertoire der siebenbürgischen Meister aus dem 18. bis 20. Jahrhundert bereichern.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

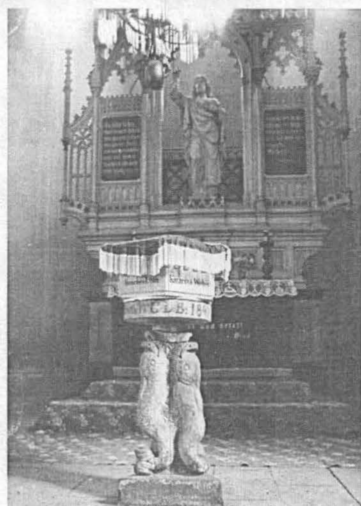

Planşa 1. Dumitriţa

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Planşa 2. Chiraleş

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Planşa 3. Cuşma

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

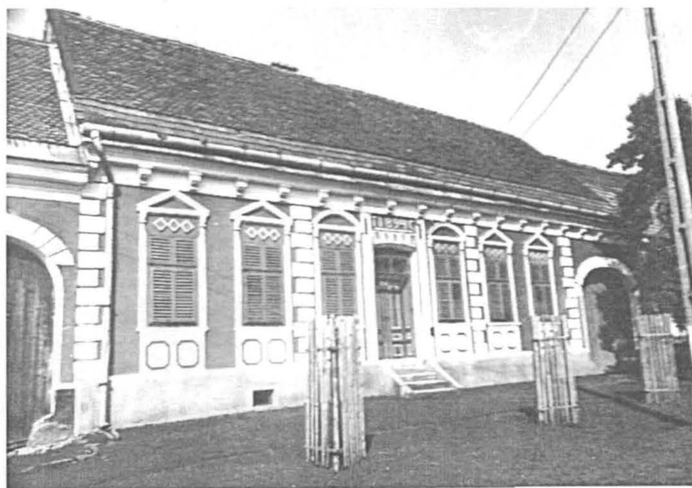

Planşa 4. Crainimăt

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Planşa 5. Dorolea

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Planşa 6. Sângeorzu Nou

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

1

2

3

4

Planşa 7. 1 – Sigmir; 2-4 – Tărpiu

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Planşa 8. Viile Tecii

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

1

2

3

Planşa 9. 1,2 – Teaca; 3 – Viişoara

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro